

דער יידישער טעם-טעם

אַ פּעריאָדיש בלעטל פֿאַר ייִדיש-לערנערס

אַ פּובליקאַציע
פֿון דעם פֿאַריזער
ייִדיש-צענטער –
מעדעם-ביבליאָטעק

תמוז תשע"ג/יוני 2013

יָאָר 18, נומער 4 (89)

לאָמיר טראַכטן...

אויסדרוקן²⁹ און שפּריכווערטער³⁰ אַרום דעם (זעט ז' 4).
אויב עס גלוסט זיך אינ'ן³¹ אַ ביסל צו פֿאַרווילן³², וועט איר
געפֿינען אַ קליינע שפּיל אויף ז' 7.
און פֿאַר אַלע וואָס ווילן בלייבן „אין דער מאָדע“³³, קענט איר
לייענען (אויף ז' 6) וועגן די נייע טענדענצן וואָס האָבן זיך
לעצטנס באַוויזן אין פֿאַרזי, אַ שטאַט וואָס איז תמיד³⁴
אין דער שפּיץ³⁵ פֿון פֿילאָסאָפּישן געדאַנק.

אונדזער טעמע אין דעם נומער איז פֿילאָסאָפּיע. שרעקט איין
נישט – ס'איז נישט קיין פֿילאָסאָפּיע-קורס און ס'וועט נישט
זיין קיין עקזאַמען ביים סוף! מיינט נישט אַז מיר האָבן פּוּח² צו
רעדן דאָ וועגן אַלע באַרימטע פֿילאָסאָפּן וואָס פֿראַנצייזישע
גימנאַזיסטן³ האָבן נאָר וואָס געשריבן וועגן זיי מאַטורע-
עקזאַמענס. אויב איר ווילט עפעס וויסן וועגן אַזעלכע דענקער

ווי סאָקראַטעס, פּלאַטאָן, שפּינאָזאַ, דעקאַרט⁵,
קאַנט, העגעל אָדער וויטגענשטיין, דאַרפֿט איר
דאָס אַליין אויסזוכן.

די פֿאַר זינטן זיינען נאָר אַ קליינער שפּאַציר
אַרום געוויסע⁶ פֿילאָסאָפּישע פֿראַגעס, אַ
מין⁷ מאַזאַיק פֿון עטלעכע אידעען, נייע אָדער
עלטערע, ערנסטע⁸ אָדער גאָר נישט⁹ ערנסטע,
וואָס איר וועט קענען אין זיי אַרייַנטראַכטן אין
די קומענדיקע זומערטעג ווען איר וועט אפֿשר¹⁰
זיין אויף וואַקאַציעס און האָבן צייט צו טראַכטן.
ווי איר קענט זען (ז' 7) האָבן יידן ליב

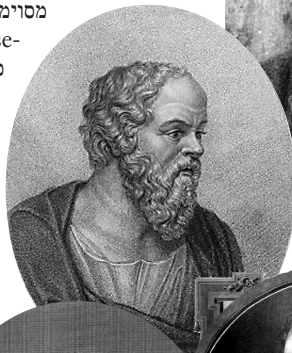
פֿילאָסאָפּיע. אָבער געוויסע שטראָמען¹¹ פֿון ייִדישן געדאַנק – דער
עיקר¹² אין די פֿרומע סביבות¹³ – האָבן נישט געהאַלטן פֿון¹⁴

וועלטלעכער¹⁵ פֿילאָסאָפּיע (זעט ז' 5). בני חסידים¹⁶
האַט פֿילאָסאָפּיע געהייסן חקירה¹⁷, און זיי זיינען
שטאַרק חושד געווען¹⁸ אַז צו פֿיל אַרייַנטראַכטן אין
אַזעלכע פֿראַגעס פֿירט אַוועק פֿון תורה¹⁹ – אַ חקר²⁰
מוז אומפֿאַרמיידלעך²¹ ווערן אַן אפּיקורס²².

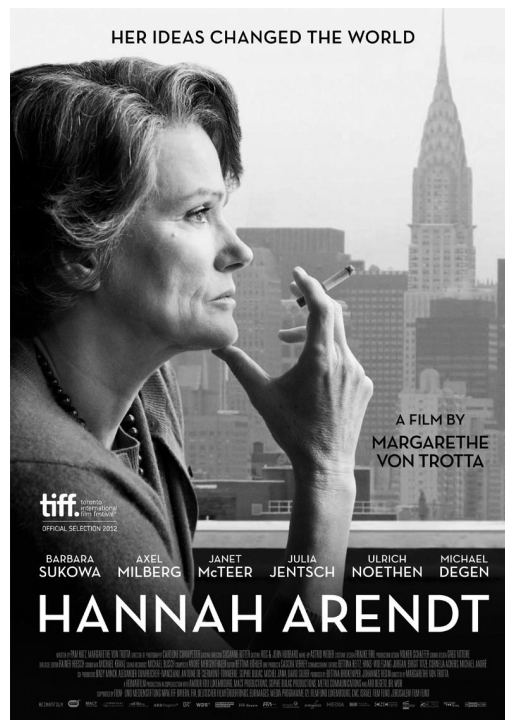
צופֿעליק²³ איז אַרויס אין קינאַ אַ נייער פֿילם
צוגעפֿאַסט²⁴ צו אונדזער טעמע : אַ פֿילם וועגן דער
פֿילאָסאָפּין חנה אַרענדט²⁵. האָבן מיר צונויפֿגעקליבן
וועגן דעם עטלעכע פֿאַרשיידענע מיינונגען²⁶ (ז' 2).
איר וועט אויך געפֿינען אַ דערמאָנונג פֿון אַ וויכטיקן
און אָפֿט פֿאַרגעסענעם ייִדישן פֿילאָסאָפּ, משה
העס²⁷ (ז' 3).

פֿדי²⁸ צו טראַכטן דאַרף מען דאָך האָבן
אַ קאַפּ, האָבן מיר זיך געשפּילט
מיטן וואָרט „קאַפּ“ און
צונויפֿגענומען אַ ריי
סינאָנימען,

1. sof à la fin/at the end 2. KOYekh force/strength
3. lycéens/high school students/טיכניסטים 4. bac-
calauréat/high school leaving certificate/מבחני
5. Descartes 6. certains/certain/מסוימים
7. MIN sorte de/sort of/מעין 8. sérieux/se-
rious/רציניים 9. pas du tout/not at all/כלל
לא 10. EFSHER peut-être/perhaps/אולי
11. courants/currents/זרמים 12. ...
IKER surtout/mostly/בעיקר 13. SVIVES
milieux/circles/חוגים 14. n'estimaient
pas/did not think highly of/לא העריכו
15. laïque/secular/חילוני 16. ... khs-
DIM chez les Hassidim/for Hasidim
17. khKIRE spéculation 18. khoYshed
... soupçonnaient/suspected
19. TOYRE Torah 20. khAKREN ce-
lui qui spéculé trop/one who in-
dulges in speculation/מי שמהרהר
21. inévitablement/in-
evitably/בהכרח 22. APIKOYRES
mécréant/unbeliever 23. par
coincidence/by coincidence/
במקרה 24. bien adapté/well-
suited/מתאים 25. khANE Han-
nah Arendt 26. opinions/
דעות 27. MOYSHE Moses Hess
28. KEDE'Y afin de/in order to 29. ex-
pressions/ביטויים 30. proverbes/proverbs/
מתחשק 31. vous avez envie/you feel like/
להשתעשע 32. vous divertir/have a little fun/
עם היד על הדופק 33. à la mode/up to the minute/
34. TOMID toujours/always 35. à la pointe/in the
forefront/בחזית.

„דער דענקער“ פֿון אַ. ראָדען און אַ ריי פֿילאָסאָפּן :
וויטגענשטיין, סאָקראַטעס, העגעל, דעקאַרט, קאַנט
און שפּינאָזאַ.

צוויי פלאקאטן פֿונעם פֿילם
„חנה אַרענדט“ : רעכטס –
דער פֿראַנצייזישער,
לינקס – דער ענגלישער.

חנה אַרענדט¹

עס איז לעצטנס אַרויס אַ נײַער פֿילם פֿון מאַרגאַרעטע פֿאַן טראַטאַ מיטן טיטל חנה אַרענדט. ער האָט אַרויסגעװפֿן פֿאַרשיידענע מיינונגען, װאָס מיר ברענגען דאָ אַן אָפּקלעב² פֿון זײַ.

צו װײַזן אײַן אַ פֿילם, װאָס װעט קײַן מאָל נישט קענען באַלייכטן אַלע פֿרטים⁵ און קאָמפּליצירטע קריטישע מיינונגען. דער פֿילם האָט פֿאַרט באַװיזן⁶ צו געפֿינען אַ קאָמפּראָמיס װאָס איז אַי אינטערעסאַנט אַי אינפֿאַרמאַטיוו, נאָר ער האָט אַפֿשר⁷ צו פֿיל געלייגט דעם טראַפֿ⁸ אױף „אינטערעסאַנט“.

קאַרל

איך בין געװען גאַנץ נײַגעריק⁹ צו זען דעם פֿילם װײַל כ־האָב געהאַט געלייענט עטלעכע פֿון חנה אַרענדטס װערק און צװישן זײַ אױך אײַנכאַט אין ירושלים¹⁰. איך מײַן אַז אײַן אַלגעמײַן איז דער פֿילם נישט קײַן שלעכטער. צו דער הױפּט־אַקטריסע באַרבאַראַ סוקאַװאַ איז שװער צו האָבן עפּעס טענות¹¹. צוריקגעװעזענע¹², פֿרעג איך זיך צי קינאַ איז דער מעדיום װאָס איז צום מערסטן צוגעפֿאַסט צו דערציילן די געשיכטע פֿון אַן אינטעלעקטועלער דעבאַטע. די זעלבע מעשה¹³ װאָלט געקענט דערציילט װערן אײַן, למשל¹⁴, אַ ראַדיאָ־פֿיעסע מיט מער־װײַניקער דעם זעלבן עפּעקט.

אַקװילע

מאַרגאַרעטע פֿאַן טראַטאַס פֿילם װעגן חנה אַרענדט איז נישט קײַן ביאַגראַפֿיע פֿון דער פֿילאָסאָפֿין, נאָר אַ דערציילונג װאָס װײַזט זײַער אַ ספּעציפֿישן מאָמענט פֿון איר לעבן : איר רײַזע קײַן ישראָל³ אױפֿן אײַנכאַט־פֿראַצעס⁴ און די שטאַרקע פֿאַלעמיק װאָס האָט זיך אױפֿגעװיבן צוליב איר טעאָריע פֿון דער „באַנאַליטעט פֿון שלעכטס“. די אַקטריסע גײט באַמח⁵ אַ טעם⁶ דער העלדין⁷, װאָס מע זעט אַי װי אַ גלענצנדיקע אינטעליגענטקע אַי װי אַ סימפּאַטישן מענטש, װאָס קען נישט גוט טראַכטן אַן אירע פֿאַפּיראַסן, און װאָס רעדט ענגליש מיט אַ שטאַרקן און חנעוודיקן⁸ דײַטשן אַקצענט. אַ שפּיל פֿאַר די ייִדישיסטן : װען איר װעט זען דעם פֿילם, זוכט אײַנעם הײַנטערגרונט שלום אַשם⁹ אַ בוך און נחום¹⁰ סטוטשקאַװס אױזר פֿון דער ייִדישער שפּראַך¹¹.

בלומקע

אַ פֿילם װעגן אַ שרײַבערין און אַ פֿילאָסאָפֿין איז פֿאַר זיך אַליין אַ מאָדנער¹² פֿראַיעקט. ס'איז דערין נישט קײַן אינטערעסאַנטס צו באַקוקן, װײַל ס'איז גאָר נודע¹³ זיך בלױז צוצוקוקן װי אַרענדט שרײַבט אַן אַרטיקל. די שאַפֿערס פֿונעם פֿילם האָבן געפרוּווט דאָס אױסמײַדן װײַזנדיק רעדעס און לעבעדיקע דיסקוסיעס. נאָר דאָס װאָס טױג¹⁴ אױף אַן אינטעלעקטועלן אַרטיקל, טױג אײַן גאַנצן נישט אױף

[סוף ז' 8]

1. khane Hannah Arendt (1906-1975) 2. sélection/מבחר 3. YISROEL 4. procès Eichmann/Eichmann trial/משפט אײַכמן 5. BEEMES vraiment/ really 6. TAM saveur/appeal 7. héroïne/גיבורה 8. khe'YNEVDIKN charmant/charming/ינני 9. de/by shOLEM Ash/מאת שלום 10. NOKHEM משונה 11. OYTSEr trésor, Thésaurus de la langue yiddish/treasure, Thesaurus of the Yiddish Language/יידיש 12. étrange/peculiar 13. ennuyeux/boring/משעמם 14. convient/is suitable/מתאים 15. PROTIM détails, sing. פרט 16. réussi/managed/הצליח 17. EFShER peut-être/perhaps/אולי 18. mis l'accent/accentuated/התמקד 19. curieux/curious/סקרן 20. YERUSHOLAIM Jérusalem 21. TAYNES des reproches/any complaints 22. d'un autre côté/on the other hand/עם זאת 23. MAYSE histoire/story 24. LEMoshL par exemple/for example

קארל פיערער¹, אַ תלמיד² פֿונעם פאַריזער ייִדיש־צענטער, ברענגט אַ באַננערישן קוק אויפֿן ייִדישן פֿילאָסאָף משה העס³, וואָס אין זײַן צײַט האָט ער געהאַט אַ שטאַרקע השפּעה⁴ אויף דער ציוניסטישער⁵ טעאָריע און אויפֿן סאָציאַליסטישן געדאַנק.

דער פֿילאָסאָף משה העס פֿון קארל פיערער

משה העס איז געבוירן געוואָרן אין 1802 אין באָן (דייטשלאַנד) ווי דער זון פֿון אַ רײַכן סוחר⁶. ער איז דערצוגעגאָנגען אויף אַ טראַדיציאָנעל־רעליגיעזן אָפֿן⁷. דער עיקר⁸ האָט געמאַכט אויף אים אַ גרויסן רושם⁹ דער צוואַנג¹⁰ פֿון משיח¹¹ קומען. דאָס האָט אים באַאיינפֿלוסט¹² אין זײַן שפּעטערדיקן ציוניסטישן געדאַנק. אין די פֿריע יאָרן פֿון זײַן פֿילאָסאָפֿיש שרײַבן האָט ער זיך אַליין אָנגערופֿן פשוט¹³, „שפינאַזאָס אַ תלמיד“. דאָס ווערק וואָס מע דערמאָנט ווי אַ בײַשפּיל פֿון זײַנע יונגע יאָרן הייסט : די הייליקע געשיכטע פֿון דער מענטשהייט, און ס'איז אַרויס אין 1837. נאָך מיט אַ פֿאַר יאָר פֿריער האָט ער זיך דערנענטערט צו די לינקע העגעליאַנער, ווי פֿייערבאַך און מאַרקס. אין אָנהייב פֿון די 1840ער יאָרן האָט ער אָפּילו¹⁴ גענומען פובליקירן אין מאַרקס' רײַנישע צײַטונג. העס האָט געהאַט אַ גרויסן אײַנפֿלוס אויף מאַרקסן און האָט באַוויזן צו געווינען ענגעלסן פֿאַרן סאָציאַליסטישן געדאַנק. פֿונדעסטוועגן¹⁵ האָבן זיי געהאַט באַזונדערע מײַנונגען וועגן סאָציאַליזם. דערפֿאַר איז באַלד פֿאַרגעקומען אַן איבעררײַס אין זײַער פֿריינדשאַפֿט. די רעוואָלוציע פֿון 1848 האָט ער איבערגעלעבט אין דער שווייץ¹⁶ און פֿון 1853 אָן האָט ער געלעבט אין פֿאַריז. ווען מע האָט אים געהייסן, בשעת¹⁷ דער דײַטש־פֿראַנצײזישער מלחמה¹⁸, ער זאָל אַנטלויפֿן פֿון פֿראַנקרײַך, האָט ער זיך איבערגעצויגן קיין בעלגיע, פֿון וואָנען ער האָט פובליקירט פֿייערדיקע אַנטי־פֿרייזישע¹⁹ פּאַמפֿלעטן. נאָך דער מלחמה איז ער נאָך אַ מאל געפֿאַרן קיין פֿאַריז און האָט דאָרטן אָפּגעלעבט זײַן לעבן ביז צו זײַן טויט אין 1875.

הײַנט צו טאָג דערמאָנט מען העסן, אַ פנים²⁰, נאָך צוליב זײַנע פּראָטאַ־ציוניסטישע שאַפֿונגען ווי רױם און ירושלים²¹. אין יענעם בוך אַנטוויקלט ער אַ טעאָריע וועגן אַ ייִדישער ראַסע, וואָס איז דער יסוד²² פֿון דער ייִדישער רעליגיע, און וואָס דאַרף – ווי אַלע אונטערגעדריקטע²³ פֿעלקער – אַן אייגענע מדינה²⁴.

זײַנס אַ בוך וואָס מע דערמאָנט כמעט²⁵ קיין מאל נישט און וואָס איז אפֿשר²⁶ דאָס סאַמע ווײַזאַנערישע²⁷ פֿון זײַן ווערק, הייסט : בערלין, פֿאַריז, לאַנדאָן. די אייראָפּעיִשע טריאַכיע. דאָרטן שרײַבט ער וועגן די דריי גרויסע אומות²⁸ : דייטשלאַנד, פֿראַנקרײַך און ענגלאַנד, וואָס דאַרפֿן זיך צונויפֿקניפֿן²⁹, כדי³⁰ יעדע איינע זאָל פֿראַפֿיטירן, אַנשטאַט³¹ צו קעמפֿן איינע קעגן דער אַנדערער. זײַן מײַנונג איז, אַז יעדע איינע פֿון זיי האָט אַ דיסטינקטיווע און באַזונדערע אייגנשאַפֿט³², וואָס ווערט

דערגאַנצט פֿון די אַנדערע צוויי. אָנהייבנדיק מיט דייטשלאַנד, וואָס איז דעמאָלט נאָך נישט געווען קיין פֿאַראייניקטע נאַציע, שרײַבט ער, אַז די דייטשן האָבן זיך עמאַנציפּירט אין שכל³³ אַ דאַנק דער לוטעראַנישער רעפֿאָרמאַציע. נישט ווי הײַנט אין אויטאָס, נאָך אין ראַציאָנעלן טראַכטן זעט ער דעם דייטשישן צושטייער³⁴ צו אַן אייראָפּעיִשער מדינה. פֿראַנקרײַך האָט זיך באַפֿרייט אין איר מאַראַל דורך דער רעוואָלוציע פֿון 1789 און דורך די סאָציאַליסטישע און פּרעסאָציאַליסטישע מחברים³⁵ ווי סען־סימאָן³⁶. דער פֿראַנצײזישער צושטייער דאַרף זײַן אַ גערעכטע און גלייכהייטלעכע געזעלשאַפֿט³⁷. און וואָס שייך³⁸ ענגלאַנד טראַכט ער, אַז איר צוגאַב דאַרף זײַן אַ פּראָקטישער, אַ סוחרישער³⁹, אַן עקאָנאָמישער. לײַענענדיק דאָס בוך ווערט קלאָר ווי שטאַרק ער איז פֿאַרוואַרצלט⁴⁰

[סוף ז' 8]

אַ זײַט פֿון אַברהם ביקס היסטאָרישן ראַמאַן „משה העס“
(ניו־יאָרק, 1949)

דער ווידעראויפֿגעלעבטער משה העס

(אריינפיר)

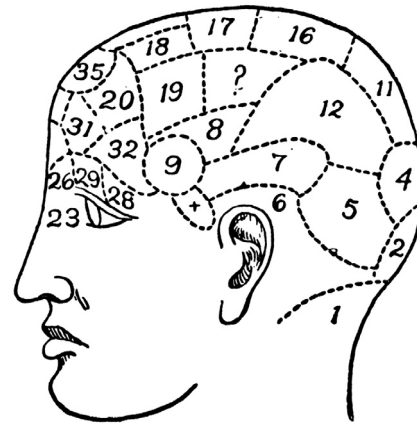
דאָס באַוואוסטע וואָרט „דור דור ודורשי, דור דור וסופּריז“ דאַרף מען אָנגעמען נישט נאָר פשוט, אַז יעדער דור רוקט אַרויס זײַנע דענקער, זײַנע שרײַבער. מ'דאַרף עס אויך פאַרשטיין אין דעם זינען, אַז אין יעדן דור וועקט זיך אַ נייער אינטערעס צו די פֿריער־דיקע דענקער־שרײַבער און אַז יעדער דור נעמט אַרויס פֿון די פֿריער־דיקע תקופות וויכטיקע גייסטיקע פירער און באַדעכט זיי פונדאָסניי. די נייע און באַנייטע פאַראינטערעסירונג און באַדעכט זיי פֿון פֿאַר צײַט יק ע

משה העס

פּערזענלעכקייטן ווערן שטענדיק דיקטירט פון די אַרומיקע באַדינגונגען און פאַרהעלטענישן, וואָס פירן און ברענגען צו דער ווידעראויפֿלעבונג פֿון אַפּטמאַל־פאַרגעסענע היסטאָרישע פיגורן. און דאָס נעמלעכע געשעט אויך מיט ווערק, וואָס אַט ווערן זיי אין לויף פֿון אַ לענגערער צײַט פאַרגעסן, און אַט ווערן זיי ווידעראויפֿגעלעבט. מיט משה העס און מיט זײַן לעבנס־ווערק „רוים און ירושלים“ איז

1. Carl Pierer 2. TALMID étudiant/student 3. Moses Hess (1802-1875) 4. HASHPOE influence 5. TSIENT'ISTISHER sioniste/Zionist 6. SOYKHER commerçant/merchant 7. OYFN façon/way 8. ... IKER surtout/especially/בייקר 9. ROYSHEM impression 10. promesse/promise/הבטחה 11. MESHIEKHS du Messie/of the Messiah 12. influencé/influenced/השפיע 13. POSHET simplement/simply 14. AFILÉ même/even 15. néanmoins/nevertheless/עם זאת 16. Suisse/Switzerland 17. BESHHA's pendant/during/בזמן 18. MILKHOME guerre/war 19. antiprussien/anti-Prussian 20. APONEM apparement/apparently/כפי הנראה 21. YERUSHOLAIM Rome et/Jérusalem 22. YESO'D fondement/basis 23. opprimés/oppressed/מדוכא 24. MEDINE pays/country 25. KIMA'T presque/practically 26. EFSHER peut-être/perhaps/אולי 27. le plus visionnaire/most visionary/ביותר 28. UMES nations 29. ici collaborer/here work together/פעולה כאן 30. KEDE'Y afin que/in order to 31. au lieu de/instead of/ל/במקום 32. trait distinctif/distinctive feature/מאפיינת 33. SEYKHL raison/reason 34. contribution/תרומה 35. MEKHABRIM auteurs/authors 36. Comte de Saint-Simon/סן סימון 37. société égalitaire/egalitarian society/חברה שיוויונית 38. ... SHAYEKH en ce qui concerne/as for/ל/אשר 39. so'khrisher commercial 40. enraciné/rooted/מושרש

צו וואָס טויג' אַ קאָפּ ? אַ הויך פֿילאָסאָפֿישע פֿראַגע ! אַ קאָפּ טויג צו טראַכטן, קלערן, דענקען... אויך צו טראַגן אַ היטל... אויך (נישט פֿאַר אונדז געדאַכט²) צו האָבן קאָפּווייטיק.

קעפּ קומען אין פֿאַרשיידענע מאָסן³ : אַ קלוגער קאָפּ, אַ נאַרישער קאָפּ, אַ מילבנקאָפּ⁴, אַדער אַ דרייקאָפּ⁵. זייער אַ קלוגער קאָפּ הייסט אַ קאָפּ פֿון אַ מיניסטער (ווער ווייט פֿאַר וואָס – אַוודא⁶ אַן אויסדרוק⁷ פֿון אַמאָליקע צייטן). אינעם קאָפּ ליגט דער מוח⁸, ווי אַ האַרטער דיסק ליגט אין אַ קאָמפּיוטער. מע דערקענט אויך פֿאַרשיידענע סאַרטן⁹ מוחות : אַ שאַרפֿער מוח באַנעמט¹⁰ גיך אַ געדאַנק, אַ טעמפּער¹¹ מוח, פֿאַרקערט, פֿאַרשטייט נאָר מיט שוועריקייט. ווען מע מיינט אַז אַ מענטש איז נאַריש און האָט אַ קורצן זכרון¹², זאָגט מען אַז ער האָט אַ קעצישן מוח¹³, ווי אין יענעם באַקאַנטן ליד „קום אַהער דו פֿילאָסאָף“ (זעט זייט 5). פֿאַר יעדן איינעם, וואָס קען זיך אַ ביסל אויף קעץ, איז דאָס אַ גאָר פֿאַלשער פֿאַרגלייך און אַ גרויסע עוולח¹⁴ קעגן קעץ !

אַ סינאָנים פֿון קאָפּ, וואָס שטאַמט פֿון לשון-קודש¹⁵, איז ראַש¹⁶. דאָס-אַ וואָרט ניצט מען אין אַ פֿיגוראַטיוון זינען, ווי אַ שעף¹⁷, נישט פֿאַר אַ פֿיזישן קאָפּ. דער ראַש-יהקהל¹⁸ איז דער אָנפֿירער פֿון אַ קהילה¹⁹, אַ ראַש-ישיבה²⁰ איז דער דירעקטאָר פֿון אַ ישיבה. ראַש-השנה²¹, ניי יאָר, מיינט וואָרט ביי וואָרט „דער קאָפּ פֿונעם יאָר“. ראַש-חודש²² איז דער אָנהייב פֿון אַ חודש, ווען מע זעט די נייע לבנה²³. בראַש²⁴ מיינט „אויבן אָן“ : אַ פרעזידענט, צום ביישפּיל, שטייט בראַש פֿון אַ לאַנד. בראַשית²⁵, דאָס ערשטע וואָרט פֿון תנ"ך²⁶, וואָס מיינט „אין אָנהייב“, איז אויך דער נאָמען פֿונעם ערשטן ספֿר²⁷ פֿון דער תורה²⁸.

מיטן וואָרט קאָפּ זינען דאָ אַ סך אויסדרוקן :

זיך לערנען מיט קאָפּ = לערנען טיף און ערנסט.

אַרומגיין (צי אַרומלויפֿן צי אַרומקריכן) אָן אַ קאָפּ = זיין שטאַרק צעמישט, צעחושט²⁹, צעטומלט.

ער דרייט מיר אַ קאָפּ = ער מאַכט מיך משוגע³⁰.

אַ קאָפּ אויף אַ קאָפּ = אָנגעפאַקט³¹ מיט מענטשן.

מיטן קאָפּ אַראָפּ = פֿאַרקערט, קאָפּווער³².

איבערן קאָפּ = זייער אַ סך.

ברעכן זיך דעם קאָפּ = זייער שטאַרק אַרײַנטראַכטן אין אַ שווערן פּראָבלעם.

נישט נאָר מענטשן האָבן קעפּ. אַ מטבע³³ האָט אויך אַ קאָפּ. ווען מען וויל באַשטימען אַ זאך אויף טראַף³⁴ וואַרפֿט מען אַ מטבע קאָפּ צי שלאָק³⁵. דער דימינטיוו פֿון קאָפּ איז קעפל. אַ קינד האָט אַ קעפל אַדער אַ קעפעלע, ווי אין די אויסדרוקן אַ קוש אין קעפעלע אַדער אַ געזונט אין קעפעלע. מע זאָגט אויך אַ קעפל קרויט³⁶, אַ קעפל קנאַבל³⁷ און אַ קעפל פֿון אַ שפּילקע³⁸... קעפלעך³⁹ געפֿינט מען אויכעט אין אַ צייטונג, וווּ יעדער אַרטיקל האָט אַ קעפל. נישט צו פֿאַרמישן מיט קאָפּל, וואָס איז אַ יאַרמלקע⁴⁰. ווען איינער זיצט ביי אַ צווייטנס בעט, זאָגט מען :

ער זיצט אים צוקאַפּנס. דער ווערב קעפּן מיינט... אַראָפּנעמען ביי עמעצן דעם קאָפּ. וואָס פֿירט אונדז צו אַ בילדערישן (כאָטש⁴¹ נישט אַזאָ שיינעם) אויסדרוק : זיי האָבן אים געמאַכט מיט אַ קאָפּ קירצער, ד"ה⁴² זיי האָבן אים געהרגעט⁴³.

אַן אויסדרוק וואָס אַ סך פֿון איינע האָבן אַ מאָל געהערט (צי געלייענט) איז זיך שלאָגן קאָפּ אין וואַנט, וואָס ווערט געזאָגט אַדער מיט סימפּאַטיע : „דער חבֿר⁴⁴ שלאָגט זיך, נעבעך⁴⁵, קאָפּ אין וואַנט“ ; מיינענדיק אַז ער פּרוּווט דורכצופֿירן⁴⁶ עפעס וואָס איז אוממעגלעך ; אַדער ווי אַ קללה⁴⁷ : „זאָל ער זיך שלאָגן קאָפּ אין וואַנט“, אַזוי ווי „זאָל ער גיין אין דר'ערד⁴⁸“ ; אויב אַ קינד זאָגט אַרויס אַ מאָל אַזאָ ווערטל ווי „איך נודיע זיך⁴⁹“ אַדער „איך ווייס נישט וואָס צו טאָן“ וועט עס מסתמא⁵⁰ קריגן אַזאָ ענטפֿער : „דו ווייסט נישט וואָס צו טאָן ?? טאָ זאָל זיך קאָפּ אין וואַנט !“.

איינ לעצטע באַמערקונג : אויף פּלל-יידיש⁵¹ זאָגט מען דער קאָפּ. ביי געוויסע ליטוואַקעס⁵² זאָגט מען די קאָפּ. איז דאָס אַ רמז⁵³ אויף דער קאָמפּאַראַטיווער קלוגשאַפֿט פֿון מענער און פֿרויען ? צי האָבן די ליטוואַקעס פֿאַרשטאַנען עפעס טיפֿער ווי די אַנדערע ? אָבער מיר רעדן דאָ נישט, חלילה⁵⁴, קיין לשון-הרע⁵⁵...

1. à quoi sert/of what use/משמח 2. que cela nous soit épargné/may we be preserved from it/עלנו לא 3. tailles/sizes/מידות 4. tête de linotte/peabrain/זיפּיר 5. enquiquineur/pain in the neck/מטרידן 6. AVADE certainement/surely/פּאָ 7. expression/ביטוי 8. MOYEKh cerveau/brains, plur. מוחות 9. MOYKhes סוגים 10. comprend/grasps/מבין 11. obtus/dull/תפֿיסה 12. ... ZIKORN mémoire courte/short memory 13. ... MOYEKh cervelle de moineau, littéral cervelle de chat/cat's brain/קצ'ר 14. AVLE tort/injustice 15. Loshn-KOYDesh hébreu/Hebrew/עברית 16. rosh 17. chef/chief, head/מנהיג 18. roshAKOOL 19. KEHILE communauté juive/Jewish community 20. rosh-YE-shive 21. rosheshone Nouvel An juif/Jewish New Year 22. rosh-khoyDesh début du mois lunaire/1st day of the lunar month 23. LE-vONE lune/moon 24. BERO'sh à la tête de/at the head of 25. BREYshis au commencement/in the beginning 26. TANA'kh Bible juive/Jewish Bible 27. SEYFER livre/book 28. TOYRE Torah 29. TSEKHu'sht étourdi/stunned/המום 30. MESHUGE fou/crazy 31. bourré/packed/מלא 32. à l'envers/upside down/הפּוך 33. MATBEYE pièce de monnaie/coin 34. au hasard/at random/באקראַ 35. pile ou face/heads or tails/פּלי או פּלי 36. un chou/cabbage/כרוב 37. ail/garlic/שום 38. épingle/pin/סיכה 39. titres/headlines/כותרות 40. kippa/kipah/כיפה 41. quioque/although/אַם 42. כי 43. GEHARGET tué/killed/הרג 44. khaver ami/friend 45. le pauvre/poor thing/פּאָר זאַך 46. accomplir/accomplish/ליבצע 47. KLOLE malédiction/curse 48. qu'il aille en enfer/he can go to hell/לעזאָל 49. je m'ennuie/I'm bored/ליבצע 50. MISTOME probablement/probably/הסתם 51. KLAAL- ... yiddish standard/standard Yiddish/יידיש תּיקניח 52. Juifs lituaniens/Lithuanian Jews/יהודים ליטאים 53. REMEZ allusion 54. Kholile à Dieu ne plaise/God forbid 55. Loshn-HORE médisance/malicious gossip.

קום אָהער דו פֿילאָסאָף

וועלוול זבארזשער (1826 - 1883)

א געבוירענער אין טשערנאוויץ, וואָס האָט זיך אליין געזען ווי אַ הינטציטיקער טרובאַדור. מאַנגער האָט אָנגעשריבן אַ ציקל לידער אונטערן טיטל „וועלוול זבארזשער שרייבט בריוו צו מלכהלע“ דער שיינער, אינספירט פֿון זבארזשערס אמתע בריוו צו זיין געליבער.

דער פֿילאָסאָף פֿון וועלוול זבארזשער

קום אָהער דו פֿילאָסאָף
מיט דיין קעצישן מוחל¹³
קום אָהער צום רבינס¹⁴ טיש
און לערן זיך דאָ שכל¹⁵.

רעפֿריין : ביס-באַ-באַם...

אַ דאָמפֿשיף¹⁶ האָסטו אויסגעטראַכט
און נעמסט דערמיט זיך איבער¹⁷ ;
דער רבי שפּרייט זיין טיכל¹⁸ אויס
און שפּאַנט דעם ים¹⁹ אַריבער.

אַן אייזנבאַן האָסטו אויסגעקלערט,
און מיינסט דו ביסט אַ חרוץ²⁰ ;
דער רבי שפּעט²¹, דער רבי לאַכט,
ער דאַרף עס אויף פּפרות²².

צי ווייסטו דען, וואָס דער רבי טוט
בעת²³ ער זיצט ביחידות²⁴ ?
אין איין מינוט אין הימל פֿליט
און פּראָוועט²⁵ דאָרט שלש-סעודות²⁶.

דאָס ליד איז איינס פֿון די באַרימטסטע אינעם ייִדישן רעפּערטואַר.
אַ סך מענטשן וואָס קענען עס און זינגען עס מיינען אַז דאָס איז אַ
חסידיש' ליד וואָס לויבט² די נסים³ פֿון אַ ווונדער-רבי⁴. אין דער
אמת⁵ איז עס אַ סאַטיריש ווערק וואָס מאַכט חוץ⁶ פֿון די חסידים⁷ און
זייערע אינגלייבענישן⁸. דער מחבר⁹, וועלוול זבארזשער, איז געווען אַ
פֿאַלקזינגער און קאָמפּאָזיטאָר, איינער פֿון די ערשטע טרובאַדורן אויף
ייִדיש. זיין אמתער¹⁰ נאָמען איז בנימין וואָלף ערנקראַנץ¹¹ און ער איז
געבוירן געוואָרן אין 1826 אין זבארזש (פֿון דעם קומט זיין צונאָמען),
אַ שטעטל אין גאַליציע. ער האָט געשריבן אויך אויף העברעיש,
פּובליקירט עטלעכע זאַמלונגען

אויף ביידע שפּראַכן, געלעבט
אַ לענגערע צייט אין
טשערנאוויץ, און שפּעטער
אַרומגעוואַנדערט זינגענדיק
זינע באַלאַדעס איבער
גאַנץ עסטרייך, פּוילן, ביז
אין רוסלאַנד. אין די לעצטע
יאָרן איז ער געפֿאַרן קיין
טערקיי און געשטאַרבן אין
איסטאַמבול אין 1883. ער
איז געווען אַ באַליבטער
שרייבער ביי איציק מאַנגערן,

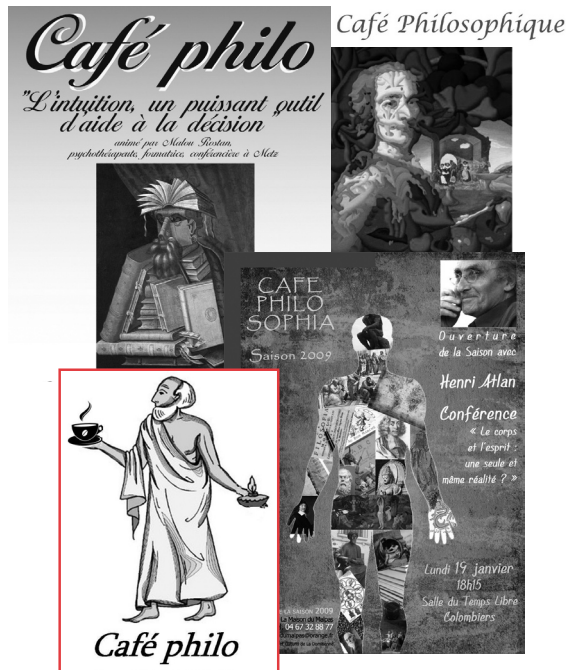
אויבן : פּאַרטערט פֿון איציק
מאַנגער דורך אַ קאַלניק.
אונטן : אַ רעקאַרדירונג
פֿונעם ליד „דער
פֿילאָסאָף“ פֿון אָנהייב
20סטן יאָרהונדערט.

1. khsidish hassidique/hasidic/חסידי 2. loue/praises/משבח 3. nisim miracles, sing. נס NES 4. ...-REBN rabbi miraculeux/wonder rabbi/חסידי 5. E'MESN en fait/actually/האמת 6. ... KHOYZEK se moque/makes fun/לועג 7. khsidim hassidim/hasidim, sing. חסיד KHOSHD 8. superstitions/תפלות 9. MEKHABER auteur/author 10. E'MESER vrai/real/אמת 11. BINYOMIN ... Benjamin Wolf Ehrenkranz 12. MA'LKELE 13. ... MEYKHL cervelle de moineau, littéral petite cervelle de chat/little cat's brain/ציפור 14. REBNS du rabbi/rabbi's/אתה 15. SEYKHL bon sens/common sense/חכם 16. bateau à vapeur/steamship/קיטור 17. tu en es fier/you're proud of it/גאה בכך 18. mouchoir/handkerchief/מטפתח 19. YAM mer/sea 20. KHORETS intelligent/חכם 21. se moque/mocks/לועג 22. ... KAPORES il n'en a pas besoin/he has no use for it/צורך בכך 23. BEYS pendant que/while/בזמן 24. BIKHIDES tout seul/all alone 25. célèbre/celebrates/חוגג 26. SHALESHUDES troisième repas rituel de shabbat/third ritual meal of the Sabbath/שבת שלישית של סעודה.

פֿילאָסאָפֿיע, קאַפֿעען... און פֿודלען¹

פֿון עווילין גרומבערג

דער פֿראַנצויזישער שרייבער סעלין² האָט אַ מאָל געזאָגט אַז „ליבע איז די אומענדלעכקייט וואָס פֿודלען קענען דערגרייכן“³. און טאָמער איז דאָס זעלבע⁴ מיט פֿילאָסאָפֿיע? אַפֿשר⁵ וואָלט הערש ראַסיינער געקענט זאָגן אַזעלכע ווערטער אי וועגן ליבע אי וועגן פֿילאָסאָפֿיע... ווער איז הערש ראַסיינער? ער איז דער העלד פֿון דער דערציילונג „מין קריג מיט הערש ראַסיינער“, אַ מין פֿילאָסאָפֿישער דיאלאָג צווישן אַ פֿרומען⁶ און אַ וועלטלעכן⁷ ייד. דער מחבר⁸, חיים גראַדע⁹, האָט געשטאַמט פֿון אַ פֿרומער משפּחה¹⁰ אין דער ליטע און ווי אַ יונגער-מאַן איז ער געווען אַ תּלמיד¹¹ אין אַ מוסר-יישיבה¹². מוסר¹³ איז געווען אַ שטרענגע מאָראַליסטישע באַוועגונג, געגרינדט¹⁴ אין 1842, וואָס האָט געהאַט אַ שטאַרקע השפּעה¹⁵ אין דער יידישער וועלט. די מוסרניקעס¹⁶ האָבן געלייגט דעם טראָפּ¹⁷ אויף דער כּסדרדיקער¹⁸ אַרבעט איבער זיך אַליין אויפֿצוהייבן די אייגענע נשמה¹⁹ אויף אַ העכערער מדרגה²⁰. שפעטער איז גראַדע געוואָרן אַ פֿרידענקער נאָר ס'האָבן אים שטענדיק גענאָגט²¹ די ווייטערדיקע פֿראַגעס: צו וואָס טויגן פֿילאָסאָפֿיע און קונסט? צי קען אַ מענטש זיך פֿאַרבעסערן דורך זיי? צי קען מען זיין אַ גוטער און ערלעכער מענטש אָן די דינים פֿון תּורה²²? ווי קען אַ מענטש ביישטיין דעם נסיון²³ פֿון גרינגקייט²⁴ און באַקוועמקייט²⁵?

אַפֿשר איז די פֿרישע מאַדע פֿון „פֿילאָ-קאַפֿעען“ טאַקע²⁶ צו באַקוועם? זיי זענען אַ טייל פֿון די נייע אופֿנים²⁷ צו פֿילאָסאָפֿירן וואָס האָבן זיך לעצטנס באַוויזן אין פֿראַנקרייך. אין וואָס באַשטייט²⁸ עס? אַ פֿילאָסאָף לייגט פֿאַר²⁹ אַ פֿילאָסאָפֿישע דיסקוסיע אין אַ באַשטימטן קאַפֿע און ווער עס וויל מען קומען. לויט³⁰ געוויסע³¹ קריטיקער לאָזט זיך די דיסקוסיע אָפֿט אויס³² מיט אַ קריגעריי וואָס מע הייבט אָן אַבי ווי³³ און מען ענדיקט אַבי ווי³⁴. אין דער אמת³⁵ ווענדט זיך דאָס³⁶ אין דער ערנסטקייט³⁷ פֿונעם אָנפֿירער. ער וואָלט געדאַרפֿט פֿאָדערן³⁸ ביי די אַנטייל-נעמערס³⁹ קלאָרע אַרגומענטן און אויסגעהאַלטענע איבערטראַכטונגען⁴⁰.

איצט באַניצט מען דעם נאָמען „פֿילאָ-קאַפֿע“ אויך פֿאַר פֿילאָסאָפֿישע דיסקוסיעס וואָס קומען פֿאַר⁴¹ אין פֿאַרשיידענע ערטער ווי צום ביישפּיל אַרבעט-ערטער, שפּיטאָלן⁴² אָדער תּפֿיסות⁴³. ווען די דיסקוסיע האָט אַ שניכות⁴⁴ צו די דאָזיקע ערטער (צום ביישפּיל דער באַגריף⁴⁵ פֿון אויטאָריטעט אין אַ תּפֿיסה), ווערט גרעסער די סכנה⁴⁶ אַז מענטשן זאָלן זוכן נישט אַ פֿילאָסאָפֿישן אויספֿיר⁴⁷, נאָר אַן ענטפֿער וואָס איז זיי באַקוועם. דער אָנפֿירער פֿון דער דיסקוסיע, דער דירעקטאָר פֿונעם

6

אַרט און די אַנטייל-נעמערס קענען מקריב זיין⁴⁸ די פֿילאָסאָפֿישע אַריינטראַכטונג, און אַנשטאָט דעם אויסקלייבן אַ מער פֿראַגמאַטישן צוגאַנג: „ווי אַזוי קען איך זיך צום בעסטן צופאַסן“⁴⁹ צו דער געגעבענער⁵⁰ סיטואַציע? “

אַן ענלעכע סיטואַציע קען אויפקומען אין די „פֿילאָ-קאַפֿעען“ וואָס מען אָרגאַניזירט היינט צו טאָג פֿאַר קינדער אין שולן. אויך אין אַזאַ קאַנטעקסט וואָלט דער ציל נישט געדאַרפֿט זיין אַז די קינדער זאָלן אַרויסזאָגן אַבי וועלכע דעה⁵¹, אָפֿט שטאַרק באַאיינפֿלוסט פֿון די דערוואַקסענע, נאָר אַז זיי זאָלן זיך אויסלערנען טיף אַריינצוקלערן אין אַ באַגריף. נאָר פֿאַראַן פּסיכאָלאָגן וואָס האַלטן⁵² אַז כּדי⁵³ צו פֿילאָסאָפֿירן דאַרף מען אינטעלעקטועלע מכשירים⁵⁴ וואָס קליינע קינדער האָבן נאָך נישט.

נאָ, אין שול, אין קאַפֿע, אומעטום קען מען היינט צו טאָג פֿילאָסאָפֿירן. איז, טייערע ליענערס, וווּ וועט איר דעם זומער פֿילאָסאָפֿירן? אַפֿשר וועט איר קענען וואַרפֿן אַ ניי ליכט אויפֿן אַלטן געדאַנק „קליינקייט פֿון מענטש און גרויסקייט פֿון נאַטור“, באַקוקנדיק מיליאָנען זאַמד-קערנדלעך⁵⁵ אויף אַ פּלאַזשע, באַוונדערנדיק די הייך פֿון די בערג, צי ליגנדיק אין שאַטן פֿון אַ דריי-הונדערט-יאָריקן דעמב⁵⁶?

1. caniches/poodles/פֿודל 2. Louis-Ferdinand Céline (1894-1961) 3. "L'amour c'est l'infini mis à la portée des caniches"/"Love is the infinite placed within the reach of poodles" 4. si c'était le cas/if it were so/וואָס וואָס 5. EF-SHER peut-être/perhaps/אָויל 6. croyant/religious/דתי 7. laïque/secular/חילוני 8. MEKHABER auteur/author/סופר 9. KHAİM Grade (1910-1982) 10. MISHPOKHE famille/family 11. TALMID étudiant/student 12. MUSER-YESHIVE yeshiva du mouvement Musar/yeshiva of the Musar movement/מוסר/תנועת המוסר 13. MUSER courant religieux fondé sur l'introspection morale/religious current based on moral introspection/מוסרית 14. fondé/founded/הוקם 15. HASHPOE influence 16. MU'SERNIKES adeptes de Musar/followers of Musar/מוסר/תנועת המוסר 17. ont mis l'accent/accentuated/הדגישו 18. KESE'YDERDIKER continuel/constant/תדיר 19. NESHOMÉ âme/soul 20. MADREYGE niveau/level 21. rongé/haunted/הטרידו 22. DINIM ... TOYRE lois de la Torah/Laws of the Torah 23. ... NISOYEN résister à la tentation/resist the temptation/בנסיין 24. facilité/facility/קלות 25. confort/comfort/נוחות 26. justement/indeed/באמת 27. OYFANIM façons/ways 28. consiste/consists of/במה מדובר 29. propose/suggests/מצייע 30. selon/according to/לפי 31. certains/some/מסוימים 32. se termine/ends/מסתיים 33. n'importe où/no matter where/כלשהו 34. n'importe comment/no matter how/כלשהו 35. ... E'MESN à vrai dire/in fact/האמת 36. cela dépend de/it depends on/תלוי 37. le sérieux/seriousness/רצינות 38. exiger/demand/לדרוש 39. participants/בתי חולים 40. réflexions cohérentes/consistent reflections/מחשבות עקביות 41. ont lieu/take place/מתרחשים 42. hôpitaux/hospitals/בתי חולים 43. TFISES prisons/סוהר 44. shAYKHES rapport/relation/קשר 45. concept/מושג 46. SAKONE danger 47. conclusion/מסקנה 48. MAKRIY ... sacrifier/sacrifice/להקריב 49. s'adapter/adapt/להתאים 50. donné/given/נתון 51. ... DEYE n'importe quel opinion/any idea at all/כלשהו 52. soutiennent/hold/מאמינים 53. KEDE'Y afin de/in order to 54. MAKHSHIRIM outils/tools 55. grains de sable/grains of sand/גרגרי חול 56. chêne/oak/אלון.

אַ וויץ¹ און אַ שפּיל

פֿילאָסאָפֿיע

אינעם וויץ דאָ האָבן מיר אָפּגעמעקט² דאָס לעצטע וואָרט. כּדי³ צו פֿאַרשטיין דעם מיין⁴, דאַרפֿט איר געפֿינען די פֿיר אותיות⁵ וואָס פֿעלן⁶, און זיי אַרזנשריבן איבער די רויטע שטריכן⁷. די פֿיר אותיות שאַפֿן דאָס לעצטע וואָרט.

אַ יינגל איז געגאַנגען אויף דער גאַס און האָט געזען אַ בריוון־טרעגער⁸ מיט זייער אַ שווערן זאַק⁹ אויף דער לייצע¹⁰. האָט ער אים געפֿרעגט: „וואָס טוּ גוט איר דאָרטן אינעם זאַק?“ האָט דער בריוון־טרעגער געענטפֿערט: „איך טראָג בריוון.“ פֿרעגט אים דאָ יינגל: „אויב איר האָט אַזוי פֿיל בריוון, פֿאַר וואָס שיק איר זיי נישט מיט דער — — —?“

[דער ענטפֿער אויף ז' 8]

7

1. blague/joke/בדיחה 2. effacé/erased/מחקנו 3. KEDE'Y afin de/in order to 4. sens/meaning/משמעות 5. OYSES lettres/letters 6. man-quent/are missing/חסרים 7. traits/underlinings/קווים 8. facteur/post-man/דוור 9. sac/bag/שק 10. dos/back/גב.

שפּריכווערטער¹

- ווען מען דאַרף האָבן מוח² העלפֿט ניט קיין כּוח³.
- אַז דער קאַפּ איז אַ נאַר, ליגט דער גאַנצער גוף אין דר'ערד⁴.
- אַז מען האָט ניט קיין קאַפּ, מוז מען האָבן פֿיס.
- וויפֿל קעפּ אַזוי פֿיל דעות⁵.
- ניט פֿיל געטראַכט נאָר גוט געמאַכט.
- ער קלערט, צי אַ פֿלוי⁶ האָט אַ פּופּיק⁷.

1. proverbes/proverbs/פתגמים 2. MOYekh la cervelle/brains 3. KOYekh force/brawn 4. le corps entier souffre/the whole body suffers/סובל 5. DEYES opinions 6. puce/flea/פרעוש 7. nombril/navel.

אַ בחור¹ האָט געדאַרפֿט² חתונה האָבן³, האָט ער געדאַרפֿט זיך באַקענען מיט דער פּלה⁴. ער איז אָבער געווען אַ גרויסער נאַר⁵ און ער האָט מורא געהאַט⁶, אַז ווען ער וועט זען די פּלה, וועט ער ניט וויסן וועגן וואָס צו רעדן. האָט זיין טאַטע אויף אים רחמנות געהאַט⁷ און אים געגעבן אַן עצה⁸: „ווען דו וועסט קומען צו דער פּלה, זאָלסטו אָנהייבן רעדן וועגן ליבע. נאָך דעם וועסטו רעדן וועגן משפּחה⁹. צום סוף¹⁰ זאָלסטו רעדן וועגן פֿילאָסאָפֿיע.“

האָט דאָס דער בחור גוט געדענקט¹¹. ער איז געקומען צו דער פּלה. אַלע זיינען געזעסן ביים טיש, חתן־פּלה¹² און די מחותנים¹³. נאָך דעם זיינען די מחותנים אַרויסגעגאַנגען און האָבן געלאָזט דעם חתן¹⁴ און די פּלה אליין. דער בחור האָט געוויסט, אַז ער דאַרף רעדן וועגן ליבע, וועגן משפּחה און וועגן פֿילאָסאָפֿיע. פֿרעגט ער די פּלה: „איר האָט ליב¹⁵ לאַקשן¹⁶?“. זאָגט זי „יאַ, פֿאַר וואָס זאָל איך ניט ליב האָבן קיין לאַקשן? ווער האָט פֿיינט¹⁷ לאַקשן?“. האָט ער שוין געענדיקט מיט ליבע. פֿרעגט ער ווייטער: „איר האָט אַ ברודער?“. ענטפֿערט די פּלה: „ניין, קיין ברודער האָב איך ניט“. דאָס הייסט, אַז דער בחור האָט שוין גערעדט וועגן ליבע און וועגן משפּחה אויך, און ער דאַרף נאָך רעדן וועגן פֿילאָסאָפֿיע. פֿרעגט ער ביי דער פּלה: „און אויב¹⁸ איר וואָלט געהאַט¹⁹ אַ ברודער, וואָלט ער ליב געהאַט לאַקשן?“.

פֿון: אוריאל וויינרייך, קאַלעדזש ייִדיש²⁰, ניו־יאָרק, 1949.

1. BOKHER jeune homme/young man 2. devait/was supposed to/להתחנן 3. KHA'SENE ... se marier/get married/היה אמור 4. KALE fiancée/bride to be/ארוסה 5. très bête/very foolish/מאוד 6. MOYRE ... avait peur/was afraid/פחד 7. RAKHMONES ... a eu pitié/took pity/רחם עליי 8. EYTSE conseil/advice 9. MISHPOKHE famille/family 10. ... sof enfin/finally/לבסוף 11. a bien retenu/remembered well/הוזכר היטב 12. KHOSN-KALE les fiancés/future bride and groom/הזוג 13. MEKHUTONIM belle-famille/in-laws 14. KHOSN fiancé/future groom/ארוס 15. aimez-vous ?/do you like?/אהבתם? 16. nouilles/noodles/איטריות 17. déteste/dislikes/אוהב 18. si/if/אילו 19. vous aviez/had/היה לך 20. Uriel Weinreich, College Yiddish.

פֿאַראַן פֿילמען אַזעלכע וואָס וועקן נישט אויף קיין לינדשאַפֿטן²⁵. חנה אַרעמט איז פֿון אַט אַ די פֿילמען, מע ווייס נישט גענוי פֿאַר וואָס. אינטערעסאַנט, גוט פֿילמירט, שייך געשפּילט, דער פֿילם פֿאַרדינט זיך ביי אַלעמען איין איינציקע באַמערקונג : „נו, אינטערעסאַנט“ – און נישט מער. ער איז פרעציז, ווייזט ווי די פֿילאָסאָפֿין אַרבעט, פֿלעכט אַרײַן²⁶ אַרכיוואַלע דאָקומענטן וועגן דעם איינמאַן-פֿראַצעס, נאָר גייט פֿאַרט אַ ביסל צו גיך פֿאַר אַזאַ קאָמפּליצירטן ענין²⁷. דערפֿאַר אָבער האָט ער אַ גרויסע מעלה²⁸ : דער עולם²⁹ קריגט חשק³⁰ זיך צו פֿאַרטיפֿן אין אַלע ענינים וואָס דער פֿילם באַרירט : דאָס הייסט חנה אַרענדטס געדאַנקען און די געשיכטע פֿון יענער עפֿאָכע.

עוולין

צו ערשט, קוקנדיק אויפֿן פֿלאַקאַט³¹, האָב איך אין גאַנצן נישט געוואָלט זען דעם פֿילם. וואָס פֿאַר אַ נאָרישקייט איז דאָס, האָב איך געטראַכט, חנה אַרענדט האָלט אַ רעדע אויף אַ נאַצי־שער פֿאַרזאַמלונג ? אָבער איך בין יאָ געגאַנגען און געפֿונען געוויסע מעלות אינעם פֿילם, דער עיקר³² די סצענעס פֿון איינמאַן-פֿראַצעס. אמת געזאָגט³³ איז זייער שווער צו ווייזן – וויזעל, הייסט עס – געדאַנקען,

אידעען, אינטעלעקטועלע חילוקי-דעות³⁴. איך מיין אַז די רעזשיסאָרשע³⁵ האָט געוואָלט דערנענטערן צו אונדז, צום פּובליקום, די פּערזענלעכקייט פֿון חנה אַרענדט – זי מאַכן וואַרעמער, מענטשלעכער... אָבער די פּסדורדיקע³⁶ סצענעס פֿון טרינקען שאַמפּאַניער צווישן פֿריינד האָבן גאַרנישט צוגעגעבן, נאָר פֿאַרקערט, עפעס געשטערט צו קריגן אַ טיפּערן באַנעם³⁷ פֿון אירע געדאַנקען.

רובֿ

זיבן גוטע סיבות³⁸ פֿאַר וואָס איר זאָלט זען דעם פֿילם :

1. איר זינט אַ מענטש : געבן צו זען אַ מענטשן וואָס פּרוּווט צו טראַכטן, און געבן צו פֿאַרשטיין ווי שווער עס איז צו טראַכטן נישט נאָר קעגן דער מערהייט נאָר אויך קעגן זיך אַליין – דאָס זעט מען נישט אַזוי אָפט אויף אַן עקראַן³⁹ !
2. איר זינט אַ ייד / אַ ייִדישע טאָכטער : ווי קען מען בלייבן גלייכגילטיק⁴⁰ צו אַזעלכע טעמעס ווי נאַציזם אָדער אידענטיטעט-פֿראַגעס – וואָס איז דאָס זיין אַ ייד ? וואָס מיינט ישראל פֿאַר יידן ?...
3. איר זינט אַ פֿעמיניסט(קע) : קוקט ווי מענער, אָפּילו⁴¹ נישט פֿון די סאַמע טראַדיציאָנעלסטע פֿרומע, באַהאַנדלען אַ פֿרוי

25. passions/תאוות 26. insère/weaves in/משלב 27. INYEN question, plur. ענינים INYONIM 28. MAYLE qualité/virtue 29. OYLEM public/audience/הצופים 30. kheyshk envie/desire קהל 31. affiche/poster/מודעה 32. ... IKER surtout/especially/בעיקר 33. EMES ... à vrai dire/to tell the truth/למען האמת 34. khiluke-deyes controverses/differences of opinion 35. réalisatrice/director (fem.)/בימאית 36. KESE'YDERDIKE continuel/constant/מתמשכים 37. compréhension/grasp/הבנה 38. SIBES raisons/reasons 39. screen/מסך 40. indifférent/שווה נפש 41. AFILÉ même/even 42. RESHIME liste/list 43. promet/promises/מבטיח 44. MELOKHE métier/craft 45. question du mal/problem of evil/הרוע/בעיית הרוע 46. ... MOYRE n'avez pas peur/fear not/אל פחד 47. MOYSHE-... contradicteur systématique/one who constantly takes the opposite position/עיקמו את/הפוכה בעמדה 48. ont fait la grimace/turned up their noses/עיקמו את/הפוכה בעמדה 49. PA'SKENEN juger par vous-même/judge for yourself/עצמכם לשפוט על דעת עצמכם

אין די אידעען פֿון יענער תקופֿה⁴¹, למשל⁴² אַז דײַטשלאַנד אַליין קען און דאַרף אַנפֿירן מיט דעם אייראָפּעיִשן קאָנטינענט בנוגע⁴³ עמאַנציפּאַציע פֿון שכל אַחוץ⁴⁴ דעם, געפֿינט מען, קוקנדיק אויף דעם געדאַנק פֿון אַ טראַכט, אַז זיין פֿילאָסאָפֿיע טראַגט גאָר אַן אימפּעריאַליסטישע השפּעה. מע מעג מיינען וואָס מע וויל וועגן דעם דאָזיקן חסרון⁴⁵, נאָר אין אַ צייט ווען ס'איז דאָ אַ וועלטקריזיס און אַ קריזיס פֿונעם אייראָפּעיִשן פֿאַרבאַנד, איז שייך צו לייענען אַזאַ וויזיאָנעריש בוך, וואָס העס האָט אָנגעשריבן שוין אינעם יאָר 1841.

משה העס אין די יונגע יאָרן

41. TKUFE époque/period 42. LEMOSHL par exemple/for example 43. BENEGEYE à propos de/as concerns 44. AKHU'TS à part/aside from/מלבד 45. khesorn défaut/ flaw.

וואָס וויל זיין אַ פֿרייער מענטש.

4. איר זינט אַ קינאַ-ליבהאַבער(ין) : די רשימה⁴² פֿון מאַרגאַרעטאַ פֿאַן טראַטאַס פֿילמען זאָגט אַיך שוין צו⁴³ אַז אַזאַ רעזשיסאָרשע קען די מלאַכה⁴⁴ און קלייבט אויס זייער גוטע אַקטיאָרן.
 5. איר זינט נישט קיין פֿילאָסאָף : ס'איז נישט נייטיק צו טראַכטן וועגן די טיפּסטע פֿילאָסאָפֿישע פֿראַגעס ווי למשל „די פּראָבלעם פֿון שלעכטס“⁴⁵.
 6. איר האָט נאָך קיין מאָל נישט געלייענט קיין בוך פֿון חנה אַרענדט : האָט נישט מורא⁴⁶, איר וועט גלייך האָבן חשק צו לייענען אירע ביכער, אָדער די פֿון אירע קעגנערס.
 7. איר זינט אַ משה-קאָפּיער⁴⁷ : אַז אַ טייל מענטשן האָבן זיך אַ ביסל פֿאַרקרימט⁴⁸ : „אינטערעסאַנט איז עס יאָ, נאָר קיין מיסטערווערק איז עס נישט – און אָפּער אין גאַנצן קיין פֿילם נישט“, וועט זיך אייך גלוסטן אַליין פּסקענען⁴⁹ !
- נאָדיאָ

[ענטפֿער אויף דער שפּיל פֿון זייט 7]

.....פֿאַר וואָס שיקט איר זיי נישט מיט דער פֿאַסט ?

דער ייִדישער טעם-טעם

אַ פּעריאָדיש בלעטל פֿאַר ייִדיש-לערנערס

דער ייִדישער טעם-טעם איז אַ פּובליקאַציע פֿון דעם פּאַריזער ייִדיש-צענטער – מעדעם-ביבליאָטעק

אין דעם נומער האָבן מיטגעאַרבעט יצחק, מאָרי, נאַטאַליאַ, עוולין, רובֿי, שרון.

YIDISHER TAMTAM
Maison de la culture yiddish
Bibliothèque Medem
29 rue du Château-d'Eau
75010 Paris
Tél. : 01 47 00 14 00
Fax : 01 47 00 14 47

tamtam@yiddishweb.com

מע קען אויך לייענען דעם ייִדישן טעם-טעם
www.yiddishweb.com אינטערנעץ :
פּרייז : 2,50 אַיראָס און 2,50 אַיראָס